

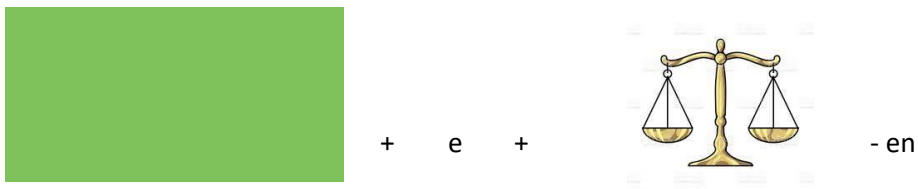
SPEURTOCHT LANGS GEVELSTENEN EN STRAATNAMEN IN LEEUWARDEN

Introductie

Welkom bij deze puzzelroute door Leeuwarden! De route gaat langs verschillende gevelstenen en straatnamen in Leeuwarden. De route is geschikt om met kinderen vanaf 8 jaar te lopen en gaat kriskras door het hele centrum. Door onderstaande vragen te beantwoorden kom je meer te weten over de betekenis van straatnamen of wat die opvallende stenen in een gebouw betekenen. Het antwoordformulier is te vinden op een van de laatste bladzijden, net als de routekaart (je volgt de blauwe lijn). Alle antwoorden, soms met korte toelichting, vind je op de laatste bladzijde. De route duurt circa 2 uur, onderweg is er een mogelijkheid om de route in te korten. Veel plezier en succes!

1. Historisch Centrum Leeuwarden (HCL)

De route start bij het Historisch Centrum Leeuwarden. Door de rebus hieronder op te lossen, weet je aan welke straat het HCL gelegen is. (Hint: het tweede woord is een werkwoord)

2. Steek bij het HCL de weg over en sla daarna linksaf. Blijf de weg volgen. Bij de eerstvolgende afslag naar rechts bevindt zich de Fryske Akademy. Het gebouw is versierd met gevelstenen waarop verschillende wapens te zien zijn. Het zijn de wapens van Friese en Duitse Oost-Friese gemeenten waarnaar de Fryske Akademy onderzoek doet op het gebied van taal en geschiedenis.

Van welke stad is het wapen rechtsonder? De naam staat in het Fries aangegeven.

3. Loop verder over de Groeneweg. Neem de eerste afslag naar rechts. Los de volgende rebus op voor de straatnaam.

4. Aan de rechterkant van deze straat zie je het Nieuw St. Anthony Gasthuis. Het St. Anthony Gasthuis is al zo'n 600 jaar aanwezig in de stad. Tegenwoordig verhuren ze vooral appartementen en woonhuizen aan senioren, maar vroeger regelden ze ook eten en verzorging voor bejaarden en anderen die dat nodig hadden. Boven de ingang is een gevelsteen te zien. Het is een beeldengroep met teksten aan weerszijden: 'De ouden tot nut' en 'De zwakken tot stut'. **Hoeveel personen zijn er afgebeeld?**
5. Loop rechtdoor naar de Pijlsteeg. Hier bevindt zich een gebouw dat onder het Nieuw St. Anthony Gasthuis valt. Aan de rechterzijde van het gebouw is een gevelsteen te zien met een mythologische vogel met vuur. Het is een stichtingssteen in late Lodewijk XIV-stijl, waarop wordt vermeld dat 'P & H van der Meulen' de stichters zijn. De gevelsteen komt uit 1752 en is oorspronkelijk afkomstig uit een in 1904 afgebroken oliemolen (Zuidvliet 418). In datzelfde jaar kreeg het Fries Museum de steen. In 1929 werd het hier herplaatst.
Welk mythologisch wezen is hier afgebeeld?
6. Bij hetzelfde gebouw zijn twee gevelstenen te zien waarop het wapen van Leeuwarden staat (een blauw schild met een leeuw).
Welke gegevens staan er bij deze wapens?
a. SPQL en 1640	vul in: o
b. PLSQ en 1638	vul in: t
c. PLSQ en 1656	vul in: f
d. SPQL en 1638	vul in: g
7. Onder het wapen met het jaartal is nog een gevelsteen geplaatst. Je ziet hier een voorstelling van de Dokkumer Trekschuit. Vanaf 1646 of '47 was het mogelijk om zo naar Dokkum te reizen. De trekschuit vertrok vanaf de Eebuurt over de Dokkumer Ee naar Dokkum. **Door welk dier wordt de afgebeelde boot voortgetrokken?**
8. Op weer een andere gevelsteen zijn twee knechten afgebeeld die hout bewerken met een bijl. Het onderschrift luidt: 'Hier houdt men krom en Regt / Die hier Arbeyd is myn Knegt / En die hier by my blyft voor Knegt / Die moet hier houwen Krom en Regt'. Het is onduidelijk waar de steen vandaan komt, maar waarschijnlijk uit de houtzaagmolen De Fisker aan de Oldegalileën. De gevelsteen dateert uit 1751, is in 1922 geschonken aan het Fries Museum en in 1929 hier geplaatst.
Welke letters staan boven de twee arbeiders?
a. D.U.M.W.
b. M.T.I.D.
c. D.I.T.M.
d. S.P.Q.L.

Naast de vorige gevelsteen is één van een houtzaagmolen te zien. Het kan zijn dat de steen afkomstig is van een blekerij op de Hoekstersingel, maar dat is niet met zekerheid te zeggen. Het is in 1909 geschonken aan het Fries Museum en ook in 1929 hier geplaatst.

9. Loop de Pijlsteeg uit en sla linksaf, de Grote Kerkstraat in. Aan je linkerkant kom je twee gevelstenen tegen bij Grote Kerkstraat 69. Hier zijn twee wapenstenen te zien. Op de steen aan de linkerkant staat 'Het Wapen van Jeruzalem (Jeruzalem)'. Op de tweede steen wordt onder andere het jaar van oorsprong, 1641, en het jaar van vernieuwing, 1768, vermeld.

Wat is het eerste woord dat te lezen is op de tweede steen?

10. Loop de straat verder door tot Grote Kerkstraat 230 aan de rechterkant. Hier is een gevelsteen te zien met een kroon.

Welk gereedschap is onder de kroon te zien?

11. Loop de Grote Kerkstraat uit. Aan het einde van de straat kom je uit bij de Grote Kerk. Naast die naam, heeft de kerk nog een andere naam. De naam is terug te vinden in de straatnaamgeving.

Wat is de andere naam van deze kerk?

12. Sla vlak voor de kerk af naar rechts, langs de heggen. Aan het eind van de kerk is aan je linkerhand een deur te zien, met daarboven het wapen van Leeuwarden afgebeeld. Deze deur heet het Oranjepoortje en werd in 1663 gebouwd. Vroeger was het de privé-entree van de stadhouderlijke familie als zij de dienst wilden bezoeken. Bovenop staat een raadselachtige oranjeboom.

Hoeveel rode en hoeveel groene stenen heeft de leeuw op zijn kroon?

- a. 5 rode, 3 groene
- b. 3 rode, 2 groene
- c. 2 rode, 3 groene
- d. 1 rode, 5 groene

13. Loop de straat in die in het verlengde van de kerk ligt. De straatnaam volgt uit de volgende rebus.

+

-ken

+

h = p

14. Loop de straat verder in tot nummer 15 aan de rechterkant. Hier zie je een gevelsteen van een passer en een haak, omringd door zwarte en witte stenen. Het is het logo van de vrijmetselarij, een wereldwijd genootschap waarvan de leden streven naar geestelijke en morele verheffing. In dit huis komen de leden van de afdeling Leeuwarden samen.

Hoeveel zwarte stenen zijn er te zien?

- a. 21
- b. 19
- c. 20
- d. 22

15. Bij het rode gebouw, nummer 3a, aan de rechterzijde is de volgende gevelsteen te vinden. Hierop staat een beurtschip afgebeeld. De beurtvaart zou je kunnen zien als de eerste vorm van openbaar vervoer, waarbij passagiers, vracht en vee volgens een vaste dienstregeling vervoerd werden. Beurt verwijst hier naar wanneer schippers aan de beurt waren om hun dienst te draaien.

Hoeveel vlaggen heeft het schip gehesen?

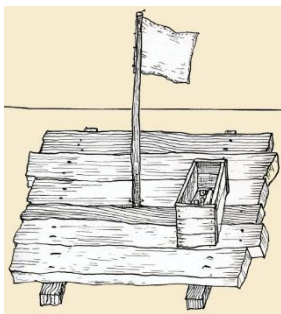
16. Bij het gebouw aan je linkerzijde vindt je nog een gevelsteen, op Bij de Put 36. Het is een wapenstein met een afgesleten of blindgekapte alliantiewapen, waar kleermakersattributen bij afgebeeld waren: een schaar, passer en (vermoedelijk) een naald.

Welke jaar wordt bij deze gevelsteen aangegeven?

17. Ga vanaf dit gebouw naar rechts. Op de muur naast de eerste afslag naar links zie je een gevelsteen met een man die een luit bespeelt. De steen komt uit 1990 en is ontworpen door Architectenbureau Adema, uitgevoerd door Arends Steenhouwerij.

Hoe heet de man met de luit?

18. Loop nu de straat in. Los de rebus op voor de naam van deze straat.

V = S

+

d = m, n = rs

+

r voor aa

Loop door tot nummer 18 aan de linkerzijde. Hier is een gevelsteen, een gedenksteen, te zien met een Hebreeuwse tekst die ongeveer betekent: 'gemeenschap Leeuwarden - gebouwd 1771-1781 - heil u Israël'. De gedenksteen bevond zich eerst in een Joods badhuis aan de Nieuweburen of aan de Slotmakersstraat. Het is in 1865 herplaatst in een nieuw badhuis, dat in 1931 is vervangen door het bestaande pand met winkels en bovenwoningen.

19. Loop de straat uit en sla rechtsaf, de Eewal op. Loop verder tot Eewal 78, aan de linkerkant van de straat. De gevelsteen op dit huis laat een leihamer zien, met het opschrift 'DeRck.ALLES'.

Welk jaar wordt op de gevelsteen vermeld?

20. Loop verder tot Eewal 58. Op de gevelsteen die je hier ziet, is Sint Jacobus afgebeeld. Het onderschrift is: 'D.IONGE.S.IACOB'. De gevelsteen uit circa 1550 was oorspronkelijk afkomstig van het pand Maria Annastraatje 9, werd in 1910 verplaatst naar Muggesteeg 1 en kwam na de sloop van dit gebouw terecht in de collectie van Museum het Prinsessehof. In 1973 vond de herplaatsing aan de Eewal plaats.

Welke kleur heeft het gewaad?

21. Het gebouw op Eewal 52, heeft een gevelsteen waarop een bewapende koopvaarder onder zeil met vlaggen in de top te zien is. De herkomst is onbekend en de steen was eerder opgenomen in de collectie van Museum het Prinsessehof. Hij is hier begin jaren zeventig geplaatst.

Hoeveel verschillende vlaggen heeft het schip?

22. Hiernaast is de Eewal 50. Hier is een gevelsteen te zien van een engelenkop met een gereedschapsstuk op haar hoofd in Lodewijk XIV-stijl. De herkomst is net zoals de vorige gevelsteen onbekend. Ook deze gevelsteen is hier begin jaren zeventig geplaatst en was daarvoor opgenomen in de collectie van Museum het Prinsessehof.

Welk gereedschap heeft de engel op haar hoofd?

- a. Bijl
- b. Hamer
- c. Zaag
- d. Pikhouweel

23. Schuin tegenover dit gebouw, aan de rechterkant, is Eewal 43. Op dit gebouw is een gevelsteen te zien waarin twee handschriften verwerkt zijn. Het eerste gedeelte van de zin is het handschrift van notaris W.J. Adema ('Ik hakte een'), het tweede van notaris E. de Lange. Zij werkten vanaf begin jaren zeventig tot halverwege de jaren negentig in dit pand. De gevelsteen is gemaakt door Hans 't Mannetje.

Hoe luidt het tweede gedeelte van de zin op de gevelsteen, in het handschrift van E. de Lange?

- a. Letter in steen
- b. Achtste in steen
- c. Acte in steen
- d. Pracht in steen

Loop verder het Gouverneursplein op. Tussen 1643 en 1829 werd de straatnaam Seigneuriewal gebruikt, naar een groot pand onder de naam 'Seigneurie', dat al afgebroken was in 1684. Seigneurie betekende heerschappij of pracht en praal, maar onduidelijk is hoe dit verband hield met het afgebroken pand. Eerder kwam de naam Bij de Blauwe Trappen voor. Later is de naam veranderd in Gouverneursplein, naar het hoekpand bij de Grote Hoogstraat, dat tussen 1829 en 1881 de ambtswoning van diverse Gouverneurs des Konings was, een titel die in 1850 is vervangen door Commissaris van de Koning(in).

24. Sla vervolgens linksaf, de Sint Jacobsstraat in, waarvan de naam ontleend is aan het Sint Jacobsgasthuis. Loop door totdat je een slager aan de rechterzijde van de straat tegenkomt. Het gebouw heeft een gevelsteen waarop een os is afgebeeld. De steen is afkomstig uit een afgebroken pand op Nieuwestad 52, waarin waarschijnlijk een vleeshouwerij gevestigd was.

Welke kleur is de os, en uit welk jaartal dateert de gevelsteen?

- a. Blauw, 1612
- b. Rood, 1912
- c. Zwart, 1821
- d. Paars, 1721

25. Loop verder door tot Sint Jacobsstraat 13. Dit gebouw heeft een zeer uitgebreide gevelsteen. **Links wordt een drukkerij afgebeeld, maar welk voorwerp dat een drukkerij maakt, wordt rechts afgebeeld?**

Verderop in de straat zie je aan de linkerkant, bij nummer 4, een gevelsteen van een wondenmannetje, met een Latijns onderschrift "corpus / multifarium vulnerum" ('het lichaam op vele wijzen gewond').

26. Aan het begin van de Sint Jacobsstraat is aan de rechterkant tussen twee ramen een gevelsteen van een kan te zien. **Welk jaartal staat hierbij genoteerd?**

Je kunt hier een deel van de route afsnijden. In plaats van de Sint Jacobsstraat/Wirdumerdijk helemaal uit te lopen, sla je rechtsaf en loop de je de Nieuwstad af tot het einde. Je komt dan uit bij Bloembinderij Rosafleur (Nieuwestad 8). De vragenlijst gaat verder vanaf vraag 34 op pagina 7. Op de kaart volg je nu de rode lijn over de Nieuwestad.

27. De Sint Jacobsstraat gaat vanaf hier over in de Wirdumerdijk. Loop de straat door tot je aan je rechterzijde het gebouw van Campus Fryslân ziet. Daarvoor was het een tijd een bibliotheek, maar oorspronkelijk was het 't Beurs- en waagegebouw. Bovenin is een wapen te zien. **Van welke stad is dit het wapen?**

28. Loop de straat verder door en neem de eerste afslag naar rechts. Neem vervolgens nogmaals de eerste afslag naar rechts, het Beursplein in. Vernoemd naar het beursgebouw dat tussen 1878 en 1880 op de plaats van de voormalige Wirdumerpoortsdwinger gebouwd werd, heette de straat eerst Achter de Beurs. De straatnaam veranderde naar Beursplein toen de Frieslandbank haar hoofdingang naar deze straat verplaatste. Aan de linkerkant van de straat is een gevelsteen van een ton te zien, vlak voor de ingang van de Rabobank. De gevelsteen hangt vrij laag. **Welke naam heeft deze gevelsteen?**

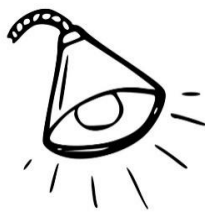
De -----

29. Loop terug richting de ingang van de parkeergarage en sla linksaf. **Hoe heet de (lange) straat waardoor je nu loopt?** Los de rebus op. Hint: het aangrenzende plein wordt, ten onrechte, vaak zo genoemd.

-en

+

m = n, p = d

30. Loop rechtdoor tot je op een groot plein uitkomt.

Vul de ontbrekende letters van de naam van het plein in op basis van de volgende vraag:

Dit plein werd in 1892 vernoemd naar aanleiding van een bezoek van de toen nog kroonprinses aan Leeuwarden datzelfde jaar. Tijdens de oorlogsjaren 1940-1945 werd de straatnaam veranderd naar 'Het Plein', maar in 1945 werd de oude naam hersteld.

Wat is de voornaam van deze vrouw, die van 1890 (eerst onder regentschap) tot 1948 koningin van Nederland was?

-----plein

31. Loop verder het plein op, blijf voor het gebouw van het Gerechtshof aan de linkerkant staan. Op het gebouw is een gevelsteen van het wapen van Nederland te zien.

Hoeveel leeuwen zijn er te zien op de gevelsteen?

32. Houdt het gerechtsgebouw rechts van je en loop verder het Zaailand in. Op een gegeven moment kom je aan de linkerkant een (laaghangende) gevelsteen tegen. Deze is een beetje verstopt; hij is te vinden bij een muur net na de My Health Club.

Welke naam heeft deze gevelsteen?

De

33. Loop de straat uit en sla rechtsaf, langs De Harmonie. Loop verder en steek vervolgens over, naar het Klein Schavernek. Bij Klein Schavernek 14 is een gevelsteen te zien.

Uit welk jaartal komt deze gevelsteen?

Als je de route hebt afgesneden vanaf vraag 26, gaat de vragenlijst hier verder. Je kunt nu gewoon weer de blauwe route op de kaart en de aanwijzingen volgen.

34. Steek over en ga kort daarna links. Je loopt nu op de Nieuwestad. Bij het gebouw op nummer 8 (Bloembinderij Rosafleur) is een gevelsteen te zien. Hierop staat een dier, met aan elke zijde een jaartal. Op de linkerkant staat het oorspronkelijke jaartal, op de rechterkant het vernieuwingsjaar, geplaatst als vervanging van de destijds versleten 'ANNO'-steen.

Welke kleur heeft de zwaan, en welke jaartallen zijn te zien aan diens zijden?

- a. Wit, 1657 en 1912
- b. Zwart, 1675 en 1951
- c. Zwart, 1651 en 1975
- d. Wit, 1648 en 1965

35. Steek de straat over en sla rechtsaf verder de Nieuwestad op. Neem de eerste afslag naar links. Op de hoek van Nieuwestad 27/Burmanstraat zie je een gevelsteen met deels blindgekapte wapens.

Welke twee kleuren hebben de pluimen van de helm?

- a. Zwart en geel
- b. Wit en oranje
- c. Paars en groen
- d. Geel en rood

36. Loop de Burmaniastraat in, sla aan het einde van de straat linksaf en neem vervolgens de eerste afslag naar rechts, de Bagijnestraat in. Kort voor 1500 verplaatsten de Grauwe Bagijnen (vrouwen die leefden als nonnen zonder kloostergeloften af te leggen) hun klooster van net buiten de stad naar de binnenstad. Dit werd het kloostercomplex gewijd aan Sint-Anne. De Bagijnestraat is vernoemd naar deze Grauwe Bagijnen. Na de reformatie kreeg het kloosterterrein een nieuwe functie; alleen de voormalige kloosterkapel en onderdelen van het Patershuis bleven bewaard. Zo was het onder andere een brouwerij, (jeugd)kerk, theater, poppodium en culturele broedplaats. Je vindt het kerkgebouw op Bagijnestraat 59.

Hoe heet dit gebouw?

- a. Noorderkerk
- b. Oosterkerk
- c. Zuiderkerk
- d. Westerkerk

37. Loop iets verder door en neem de eerste afslag naar links. De Sint Anthonystraat is vernoemd naar de beschermheilige van het gasthuis waar je eerder al langsgekomen bent. Loop de straat uit; je komt bij een tweesplitsing. Aan de overkant is op de muur van Grote Kerkstraat 37 aan de linkerkant een gevelsteen te vinden.

Wat is er op de gevelsteen te zien, die in 1695 geplaatst is?

38. Sla nu linksaf en loop de straat uit tot je op een kruising komt. De straat die rechtdoor loopt langs het stadskantoor is vernoemd naar de scheve kerktoren, die aan het einde van het plein staat. Los de rebus op voor de naam van de straat.

+

+

+

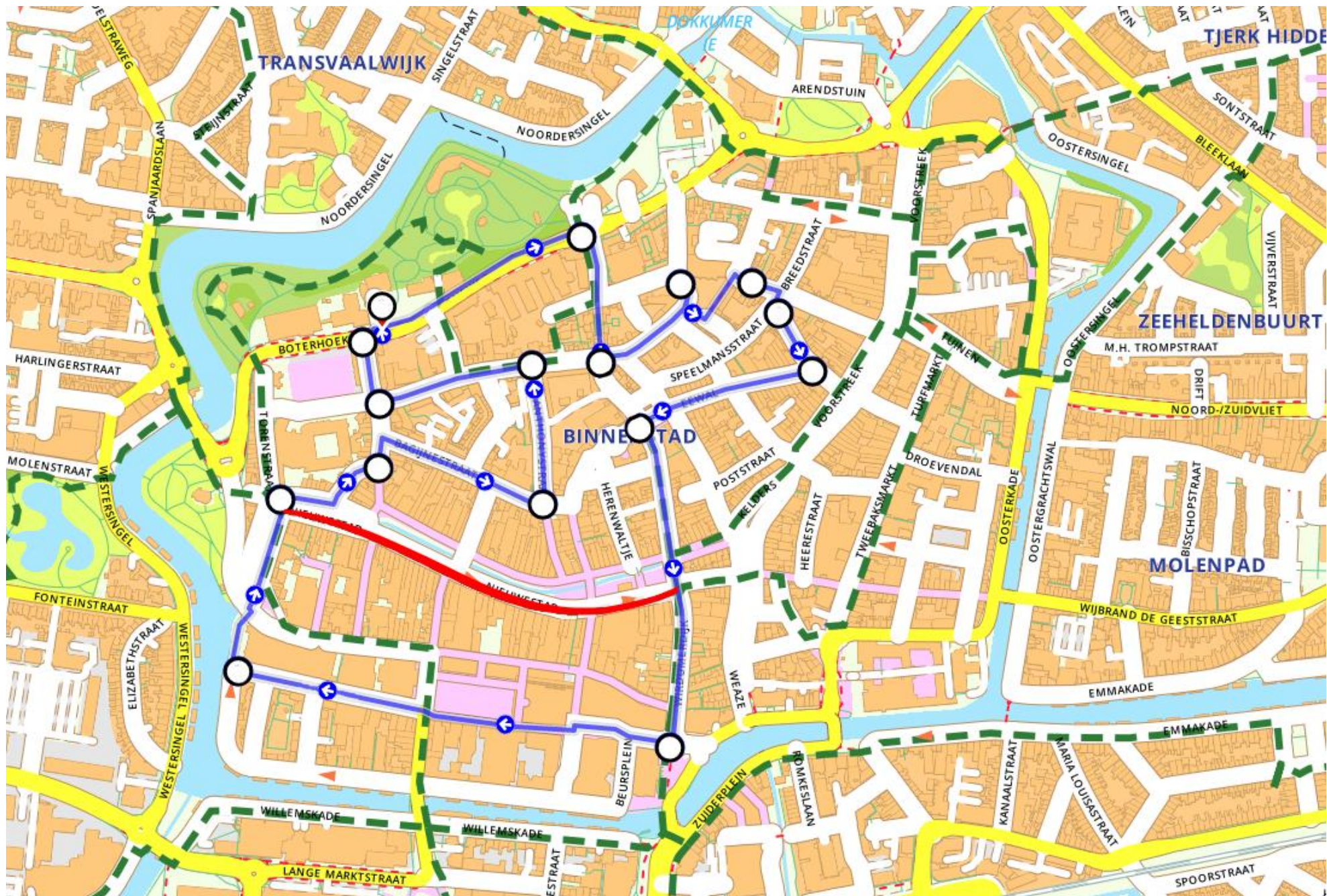
+ hof

ve = of

Sla rechtsaf het Heer Ivostraatje in en steek vervolgens aan het einde van deze straat schuin over naar het Historisch Centrum Leeuwarden. Je bent nu aan het einde gekomen van de puzzelroute langs gevelstenen en straatnamen.

Antwoordformulier

1. -----
2. -----
3. -----
4. -----
5. -----
6. -----
7. -----
8. -----
9. -----
10. -----
11. -----
12. -----
13. -----
14. -----
15. -----
16. -----
17. -----
18. -----
19. -----
20. -----
21. -----
22. -----
23. -----
24. -----
25. -----
26. -----
27. -----
28. -----
29. -----
30. -----
31. -----
32. -----
33. -----
34. -----
35. -----
36. -----
37. -----
38. -----

Antwoorden (met toelichting)

1. Groeneweg – *De naam is afgeleid van het Friese Griene Dyk, dat zoiets betekende als een onverharde weg met gras begroeid. De naam komt al in 1546 voor. Vroeger was de straat veel korter en vooral ook veel smaller. Tussen de Prinsentuin en het Sint Anthonygasthuis stonden nog allemaal huizen. Net zoals het perkje voor het HCL bebouwd was. Het pad naar de ingang van het HCL had vroeger ook zijn eigen naam: Kalvergloppe. Gloppe is een typisch Leeuwarder naam voor een doodlopende straat/steeg. Vanaf de Boterhoek begon eigenlijk eerst het Sint-Jobsleen en dan pas de Groeneweg. Na het slopen van de huizen aan het Sint-Jobsleen, werd de Groeneweg doorgetrokken tot aan het HCL.*
2. Ljouwert
3. Schoenmakersperk – *Zoals de naam al zegt, waren schoenmakers hier vroeger werkzaam. Vanaf circa 1549 tot en met het begin van de 19^e eeuw had het schoenmakersgilde hier een bedrijventerrein.*
4. Drie
5. Feniks – *Waarom de molen juist deze steen met een feniks erop kreeg, staat uitgelegd op de steen. De molen verrees na een tweede keer afgebrand te zijn, net als een feniks weer op uit de as.*
6. D – *SPQL staat voor Senatus Populus Que Leovardiensis wat zoveel betekent als “De Senaat en het Volk van Leeuwarden”. In het oude Romeinse Rijk was dit (SPQR) de officiële naam van het rijk. Steden maakten hier later hun eigen variatie op.*
7. Paard
8. C
9. Herboudt
10. Schaar
11. Jacobijnerkerk – *De kerk is de oudste nog bestaande kerk van Leeuwarden. Het was eerst onderdeel van een Jacobijnerklooster uit 1245. In de twee eeuwen daarna werd de kerk uitgebreid en vernieuwd, soms noodgedwongen omdat bijvoorbeeld het dak in vlammen opging in 1392. Trouwens: de Grote Kerkstraat is niet vernoemd naar de Grote Kerk, maar naar de oude kerk die bij de Oldehove stond.*
12. B
13. Bij de Put -*De naam zegt het al - vroeger was hier een put. Het heeft wel enige tijd geduurd tot de naam officieel ‘Bij de Put’ was. Pas in 1865 wordt deze straatnaam officieel vastgelegd, daarvoor was het al die tijd simpelweg ‘Put’. Rond dezelfde tijd moet de put ook in onbruik geraakt zijn.*
14. C
15. Drie
16. 1687
17. Speelman
18. Slotmakersstraat – *Verwijst naar de verschillende slotmakers die hier woonden en werkten in de zestiende en zeventiende eeuw.*
19. 1611
20. Bruin
21. Vijf
22. B
23. C
24. A
25. Boeken
26. 1683

- 27. Leeuwarden
- 28. De Boterton
- 29. Zaailand
- 30. Wilhelminaplein – *Eigenlijk is de naam nooit populair geworden. Bijna iedere Leeuwarder en daarbuiten noemt dit plein het Zaailand, ook al is dat (deels) fout. Het zuidelijk deel van het plein lag vóór 1620/21 nog buiten de stadsgracht en was in gebruik als gardeniers- of zaailand.*
- 31. Drie
- 32. De Zaeyer refereert aan hoe de situatie hier vóór 1620/21 was. *Het-stuk grond was lange tijd in gebruik als bouwland in het zuidelijk deel van het stedelijk rechtsgebied, ook wel jurisdictie of 'klokslag' van Leeuwarden genoemd. Vanaf 1645 wordt de naam Zaailand voor het eerst door het stadsbestuur gebruikt, daarvoor was het altijd naamloos.*
- 33. 1762
- 34. B
- 35. A
- 36. D
- 37. Klok
- 38. Oldehoofsterkerkhof